

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12\(41\)-145-165](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12(41)-145-165)
УДК [378.046.4]

Михайлов Віктор Миколайович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
професор кафедри державної служби, управління
та навчання за міжнародними проектами,
заступник начальника Інституту (з науково-дослідної роботи)
Інституту державного управління у сфері цивільного захисту.
Київ, Україна.

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5629-1500>
mvn2006@ukr.net

Демків Анна Миколаївна,

старший викладач відділу організації підвищення кваліфікації та
атестації педагогічних працівників у сфері цивільного захисту
Інституту державного управління у сфері цивільного захисту,
аспірант кафедри професійної та вищої освіти
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1604-1793>
dankleo@gmail.com

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ФАХІВЦІВ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛАХ

Анотація. Природні та техногенні надзвичайні ситуації продовжують представляти серйозну загрозу для населення. Фахівці сфери цивільного захисту забезпечуються відповідними знаннями і навичками, враховуючи, що проблеми і можливості навчання з питань цивільної безпеки змінюються а їх вирішення передбачає наявність ефективних механізмів реагування на мінливі ситуації. Через складнощі, пов'язані із запобіганням та ліквідацією надзвичайних ситуацій, а також із-за особливостей проведення відновлювальних робіт після їх усунення, фахівці сфери цивільного захисту потребують постійного оновлення своїх знань і навичок. У сучасному світі зросли вимоги до зазначеної категорії фахівців, тим самим інтенсифікувався процес навчання з питань цивільної безпеки, що, відповідно, має призводити до надання якісних послуг. В роботі висвітлені шляхи і можливості якими в Республіці Польща та Федеративній Республіці Німеччина задовольняються потреби у навчанні фахівців сфери цивільного захисту для розв'язання завдань щодо ефективної стійкості до природних та техногенних небезпек. Здійснено аналіз нормативно-правових документів цих країн, які визначають порядок реагування на вимоги

освітянської галузі, забезпечуючи навчання фахівців з питань цивільної безпеки, а також сприяють впровадженню, поширенню та використанню новітніх технологій навчання, з урахуванням сучасних безпекових вимог. Автор визначив методи навчання фахівців з питань цивільної безпеки, які гарантують ефективність реагування на надзвичайні ситуації із залученням відповідних сил та засобів. Зважаючи на досвід згаданих європейських країн наголошено на вдосконаленні системи підвищення кваліфікації та очікуваннях в результаті навчання фахівців з питань цивільної безпеки в Україні.

Ключові слова: надзвичайна ситуація; підвищення кваліфікації; безпека; навчання для безпеки; цивільна безпека; цивільний захист; післядипломна освіта.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Якщо на зорі історії людства основні виклики походили, головним чином, від природи (землетруси, пожежі, повені та інше), то з плином часу з'являються загрози, викликані самою діяльністю людини, її взаємовідносинами в суспільстві (війни, соціальні конфлікти, тероризм). Мінливість, яка спричиняє людям багато викликів і загроз, є однією з найбільш характерних особливостей сучасного світу: з одного боку різноманітних та не позбавлених певного інтересу, а з іншого – примхливих та проблемних. Ця багатовимірність, наразі, протиставляється невизначеності, тому що те, що повинно полегшувати життя людині, часто ускладнює його. Ми є свідками глибокої і багатопланової цифрової трансформації послуг, продуктів і бізнес-моделей, які, по суті, дають нову якість життя, але й посилюють існуючі або спричиняють створення нових небезпек для нормальної життєдіяльності суспільства. Все більш непередбачувані епідемії, катастрофи, тривалі та інтенсивні лісові пожежі, агресивні та руйнівні повені, незвичні екстремальні погодні явища стають нормою нашого життя і демонструють, що ми повинні управляти новою складною реальністю.

Сучасні виклики і загрози ніколи не впливали на людину, майно, навколишнє середовище та інфраструктуру так сильно як сьогодні. Майже кожного дня на шпальтах газет та екранах наших телевізорів ми читаємо і бачимо зображення про різні надзвичайні ситуації, які відбуваються на земній кулі. Мало не вся інформація з небезпечних місць майорить навколо однієї заяви: якомога швидше допомогти тим, хто цього потребує. У зв'язку із надзвичайними ситуаціями, спричиненими розвитком цивілізації або дією сил природи, а також війною, перед органами влади та організаціями постають все більш складні завдання щодо забезпечення безпеки життя і діяльності людей. Діяльність в такій складній реальності змушує людей застосовувати

заходи, до яких докладаються зусилля усього суспільства. Реалізація заходів захисту, спрямованих на забезпечення безпеки людей, майна та навколишнього середовища в умовах надзвичайних ситуацій, відіграє важливу роль у системі національної безпеки кожної країни.

У європейській практиці зниження ризику виникнення надзвичайних ситуацій визначено як один із механізмів пом'якшення шкоди і підвищення стійкості спільноти до небезпек природного та техногенного характеру. Незалежно від того, подія є результатом дії людини чи природних сил, найголовніше – це реагування, яке має бути адекватним, миттєвим та ефективним. Професіонали, які відносяться до різних галузей знань і реалізують завдання щодо протистояння природним та техногенним небезпекам, відіграють життєво важливу роль, тому існує необхідність їх безперервного навчання. Підготовка таких фахівців є основою для набуття компетентностей і здатності швидко та ефективно працювати в команді для реагування на надзвичайні ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із першочергових запитів людини є потреба у безпеці, що являється об'єктом турбот та прагнень, бажань і зусиль суспільства. Про це свідчить той факт, стверджує Дж. Воланін, що потреба забезпечити безпеку є однією з рушійних сил соціальної еволюції людства [1]. Безпека – це стан, що додає почуття впевненості, яке гарантуватиме поведінку та можливість для вдосконалення людини, це ситуація, яка характеризується відсутністю ризику втратити те, що людина особливо цінує (здоров'я, роботу, повагу, матеріальні блага тощо). Не дивно коли людина завдяки безпеці відчуває стабільність, гарантію її захисту та подальшого розвитку, а порядок і гармонія, як результат безпеки, є одним із основних її екзистенціальних запитів. Багато років тому американський психолог А. Маслоу зробив безпеку основою своєї психологічної моделі – ієрархії людських потреб, поставивши безпеку відразу після фізіологічних потреб людини. Це означає, що потреба у безпеці є однією з найбільш важливих психологічних потреб людини. Якщо до ХХ ст. основою безпеки була ідея державної безпеки, то нині під цим поняттям розуміється захист людини та її життя. Адже відчуття захищеності дає людині вільно розвиватись та реалізувати свої права в будь-якій сфері суспільного життя. Рогуля А. характеризує безпеку в надзвичайних ситуаціях як умову, за якої суспільство та держави можуть ефективно функціонувати і розвиватися [2].

Масштаб існуючих суспільних проблем означає, що ніхто не повинен недооцінювати надзвичайні ситуації, а для їх протидії вживати адекватних заходів реагування. Сучасні професіонали мають бути готовими до подолання все складніших загроз природного та техногенного характеру,

демонструючи при цьому відповідальність, необхідні знання та вміння. Багаторічна практика демонструє, що освіта є найбільш ефективним та безцінним засобом підготовки суспільства до мінімізації природних і техногенних загроз. Погоджуємося із І. Хомишин, щодо того, що виклики, які делегують системі освіти новітні чинники суспільного життя, насамперед, пов'язані з ризиками виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру, зумовили процес її модернізації, яка передбачає нові вимоги, нові принципи освітньої політики і нові завдання у сфері освіти [3]. У вирішенні питань, пов'язаних із безпекою життя та діяльності людини, європейськими країнами, які вирізняються державним устроєм та історією, нагромаджено значний досвід та створено ефективні освітні системи, що дозволяють забезпечити якісну підготовку фахівців до дій у різних кризових ситуаціях [4]. Незважаючи на наявність окремих вітчизняних досліджень з окресленої проблеми (О. Бикова, П. Волянський, О. Гада, О. Євсюков, М. Козяр, Є. Литвиновський, А. Рогуля, А. Терентьєва, В. Тищенко, С. Парталян, В. Юрченко) досвід щодо навчання фахівців, діяльність яких пов'язана з реалізацією заходів цивільного захисту, як важливої умови забезпечення безпеки людини, в Україні є мало дослідженим.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Враховуючи актуальність теми, її практичну значущість та об'єктивну необхідність наукового рішення та у зв'язку із недостатньою теоретичною розробленістю *метою* поданої статті є здійснення аналізу проблеми навчання фахівців з питань цивільної безпеки як наукової категорії в педагогічній літературі Республіки Польща та Федеративної Республіки Німеччина.

Завданнями дослідження:

1. Розглянути сутність визначення «навчання для безпеки» як важливої освітянської і дослідницької цінності.
2. Дослідити наукові розробки щодо стану організації навчання фахівців з питань цивільної безпеки.
3. Схарактеризувати діяльність державних освітніх установ та неурядових організацій, які здійснюють навчання фахівців з питань цивільної безпеки.
4. Визначити потребу, очікування та можливості застосування практики організації навчання фахівців з питань цивільної безпеки Республіки Польща та Федеративної Республіки Німеччина для України.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Літературні джерела, нормативно-правові документи Республіки Польща та Федеративної Республіки Німеччина, які стосуються навчання фахівців з питань цивільної безпеки, становлять теоретичні основи дослідження. Аналіз опрацьованих матеріалів свідчить про організацію довготривалого процесу навчання фахівців з питань цивільної безпеки як системи дидактичної та виховної діяльності, спрямованої на забезпечення захисту населення та адекватних дій в умовах надзвичайних ситуацій.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

У процесі дослідження використано: теоретичний аналіз наукової літератури щодо навчання фахівців з питань цивільної безпеки в Республіці Польща та Федеративній Республіці Німеччина; компаративно-педагогічний метод для порівняння стану організації навчання фахівців з питань цивільної безпеки в польському і німецькому досвідах; пошуковий метод – для формування узагальнених висновків.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Європейські країни завжди приділяли велику увагу захисту цивільного населення від надзвичайних ситуацій, тому набули значного досвіду щодо роботи з їх протидії. Забезпечення захисту життя та власності громадян в мирний час та під час війни, що визначається у європейських країнах конституційними гарантіями, реалізується в координації між різними рівнями влади, організаціями та спеціалізованими підрозділами. Співпраця усіх зацікавлених сторін на всіх рівнях їх залучення та в усіх секторах (багатосекторальний підхід) здійснюється з урахування основних аспектів (попередження, реагування і ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій) та інтегрованого підходу до управління надзвичайною ситуацією (цикл управління; колективний підхід; підхід, що базується на множинному ризику).

Одним із основних механізмів, який використовується країнами для формування почуття безпеки життя і діяльності людини та сталого розвитку громад є навчання як різних верств населення, так і фахівців у сфері цивільного захисту. Адже аксіоматичним є положення, що шлях до кращого пізнання та розуміння світу веде саме через навчання. Сьогодні навчання у зазначеній сфері має спиратися на нову парадигму пошуку засобів і можливостей набуття знань, необхідних для діяльності в змінній та наповненій ризиками реальності. Такі очікування продиктовані трансформаціями сучасного світу, що спонукають людей замислюватись про безпеку з продукуванням принципово нових ідей щодо захисту.

Результати компаративно-педагогічних досліджень свідчать про зміну показників визначення якості життя у XXI столітті. Основними вважається безперервність і доступність «освіти як духовної потреби, творчого процесу та незаперечної гуманітарної цінності» [5, с. 35]. Отже, реформи, що проводились в європейських країнах у минулому столітті, поклали край традиційному одноразовому навчанню і заклали підґрунтя для переходу до моделі безперервної освіти. Політичне співробітництво країн Європейського Союзу надає цінну підтримку освітнім реформам, що позначається на покращенні успішності та ефективності навчання [6]. Про це свідчить прийняття низки документів ЮНЕСКО: Рекомендації з освіти і навчання дорослих (2015 р.); III Глобальний звіт з освіти і навчання дорослих (2016 р.); Регіональний звіт з розвитку освіти дорослих у Європі й Північній Америці (2017 р.) тощо. В них обґрунтовано ключові тенденції розвитку освітньої галузі в різних країнах світу на початку XXI ст. за п'ятьма ключовими критеріями: формування державної політики; управління; фінансування; залучення різних категорій дорослого населення; якість надання послуг [5, с. 35].

Саме на досягненні якості освіти з безпеки в рамках формальної та неформальної освіти, а також системи підготовки викладачів до проведення занять з питань безпеки для різних вікових груп зосереджує увагу польський вчений Р. Степієн досліджуючи проблему безпеки сучасних держав. Він підкреслює, що освітній розвиток європейського суспільства сприяє безпеці особистості, суспільства, і в більш широкому розумінні – підвищені рівня безпеки держави. Це довготривалий процес, постійний і спрямований як на поглиблення знань, так і на здобуття відповідних практичних навичок. Особливого значення набувають досвід і професійні навички фахівців (інституційна пам'ять про минулі надзвичайні ситуації). Навчання та безпека – це поняття, які постійно супроводжують людину в її житті і діяльності. З його точки зору, «навчання для безпеки» є специфічною системою дидактичної та виховної діяльності сім'ї, школи, підприємств, установ, організацій, органів влади, орієнтованої на поширення системи цінностей та розвиток навичок, важливих для забезпечення національної безпеки [7].

Таке навчання тісно пов'язане з підготовкою людини до адекватних дій в умовах надзвичайних ситуацій. Кожна країна несе відповідальність за реагування на надзвичайні ситуації на своїй території і турбується про своїх людей. Реагування на надзвичайні ситуації вимагає ефективної співпраці і багатопрофільного підходу. Таким чином, реагування на надзвичайні ситуації, в першу чергу, є національним обов'язком. Однак масштаби і тривалість надзвичайної ситуації можуть виходити за межі можливостей постраждалої країни, а її наслідки можуть виходити далеко за межі національних кордонів. Хоча цивільний захист і залишається обов'язком окремої країни,

Європейський Союз посилює свою роль щодо інтеграції безпекової політики. Застереження про солідарність з протидії надзвичайним ситуаціям чітко викладені у Лісабонському договорі 2007 року, згідно з яким держави погоджуються допомагати одна одній у разі великої загрози природного або техногенного характеру. Процес розпочався у 2001 році рішенням Ради Європейського Союзу про прийняття Механізму цивільного захисту з надання допомоги на етапі моніторингу надзвичайних ситуацій та на етапі мобілізації ресурсів Європейського медичного корпусу. З моменту свого запуску Механізм цивільного захисту Європейського Союзу щорічно координує понад 20 масштабних надзвичайних ситуацій та отримує близько 15 запитів про надання допомоги. Програма обміну експертами з цивільного захисту, пожежогасіння, пошуково-рятувальних робіт дозволяє відрядити експертів з цивільного захисту від однієї європейської держави до іншої. Польові навчання надають цінні можливості для всіх, хто бере участь в операціях з цивільного захисту [8]. Цей досвід аналізується і узагальнюється.

Аналіз зарубіжної літератури свідчить про докладання зусиль Європейськими країнами до розширення співпраці та інтеграції між закладами освіти, зняття перешкод між сильно диверсифікованими навчальними програмами щодо навчання фахівців з питань цивільної безпеки. За результатами вивчення наукових і методичних джерел виявлено, що існуючі відмінності у навчальних програмах європейських країн залежать від реальних природних та техногенних загроз та наявних ресурсів для їх протидії. Проте, спільним в організації навчання є використання методик і технологій, спрямованих на забезпечення якісного навчання фахівців для протидії різним видам надзвичайних ситуацій, використання різних форм проведення занять, зокрема, практичних і вправ на місцевості. Маємо звернути увагу на диференціацію в організації навчання фахівців сфери цивільного захисту – підготовка з питань цивільної безпеки тих, хто займається плануванням цивільного захисту (на стратегічному рівні) і тих, хто здійснює реагування на різні види надзвичайних ситуацій (на оперативному рівні).

У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним звернути увагу на той факт, що подальший розвиток європейського потенціалу реагування на надзвичайні ситуації вважається пріоритетним завданням. Про це свідчать результати перегляду в 2019 році Механізму цивільного захисту Європейського Союзу. Даним документом закладено підґрунтя для створення мережі знань з цивільного захисту, яка об'єднує експертів і організації з питань цивільного захисту та боротьби з надзвичайними ситуаціями, розширює знання і поширює їх в рамках Механізму, а також підтримує здатність і потенціал Європейського Союзу щодо надзвичайних

ситуацій. На наш погляд, заслуговує на увагу запроваджена в європейських країнах практика створення об'єднаної мережі знань з цивільного захисту для підтримки експертів, практиків, політиків, дослідників, інструкторів та волонтерів на кожному етапі циклу боротьби з надзвичайними ситуаціями. З цієї метою створено і постійно поповнюється база експертних знань і передових практик, до якої відкритий доступ для суб'єктів освітнього процесу. Через цю мережу знань Механізм цивільного захисту здійснює динамічне і всебічне навчання, пропонуючи експертам з усієї Європи можливості поглибити знання вимог європейських місій цивільного захисту. Ми звернули увагу на розповсюдженість використання тренінгів в післядипломній освіті фахівців цивільного захисту. Безсумнівно, тренінг як метод активного навчання і запланований процес трансформації знання, професійних і поведінкових навичок дає змогу експертам поліпшити свої навички координації та оцінювання реагування на надзвичайні ситуації. Ще однією особливістю програми навчання є широкий спектр курсів від базового до високого рівня підготовки майбутніх керівників місій. Також доступні спеціалізовані курси, націлені на підготовку до конкретних дій, які надають експертам можливості професійного розвитку. Завдяки обміну думками в процесі навчання під час проведення тренінгів, круглих столів, воркшопів учасники отримують практичний досвід щодо діяльності різних національних систем цивільного захисту і знання усіх аспектів реагування на надзвичайні ситуації [9].

Як зазначалось вище, навчання з питань цивільної безпеки в європейських країнах – це система дидактичної та виховної діяльності сім'ї, школи, силових структур, органів влади, соціальних організацій та об'єднань, які сприяють розповсюдженню ідей, цінностей, знань та навичок, безпосередньо пов'язаних із підтримкою внутрішньої безпеки держави. Виходячи із суті цієї дефініції, навчання фахівців спрямоване на забезпечення безпеки в європейських країнах, через підвищення рівня професіоналізму фахівців з питань цивільної безпеки. В основу підвищення їхньої кваліфікації покладено парадигму способів та можливостей отримання знань, необхідних для функціонування в змінній та ризикованій реальності. Отже, актуальності набуває опанування викладачами закладів післядипломної освіти дидактичними знаннями, практикою навчання дорослих.

У педагогічній літературі зарубіжних дослідників у навчанні фахівців з питань цивільної безпеки виділяються такі аспекти: когнітивний (в основі якого існує система знань про світ, війни, та детермінанти особистої і суспільної безпеки); методологічний (що стосується сучасного розвитку методології дослідження цивільної безпеки та її зв'язку із зоною суспільного життя і світом природи); аксіологічний (відносно цінностей і емоційних дій,

що сприяє зміцненню почуття безпеки в індивідуальній і соціальній свідомості); праксеологічний (націлений на створення системи дій для раціоналізації та ефективності зусиль, спрямованих на реалізацію етичних і соціальних цінностей) [7].

Відповідно до завдань даного дослідження нами розглянуто досвід організації навчання фахівців з питань цивільної безпеки в Республіці Польща. В цій країні правовою основою навчання з питань цивільної безпеки є Закон «Про повсякденний обов'язок охорони Республіки Польща» від 21 листопада 1967 року (Законодавчий вісник 2004 року № 241). У ньому, зокрема, визначено правові норми щодо організації навчання фахівців з питань цивільної безпеки. Обов'язки щодо затвердження Керівництва з організації і способу проведення навчань з питань цивільної безпеки покладено на Голову служби у сфері цивільного захисту Республіки Польща. У зазначеному Законі закріплено принципи та цілі організації навчання і навчальної діяльності; форми навчання та рівні, на якому вони організовуються; способи розробки і впровадження планів навчання; вимоги до конкретних програм підготовки; облік і видача навчальних сертифікатів за результатами здійснення навчання; перелік навчальних закладів, які визначені для проведення навчання; нагляд за організацією навчання. Варто звернути увагу, що удосконалення знань з питань цивільної безпеки фахівців органів влади та організацій здійснюється на державному і територіальному рівнях у формі спеціальної підготовка та тренування [10]. Такий підхід близький до організації навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з виконанням заходів цивільного захисту в Україні.

Так, на державному рівні питанням цивільного захисту навчають губернаторів і маршалів; директорів урядових відділів і департаментів маршалових офісів; директорів або керівників організаційних підрозділів міністерств, яким доручено вирішення заходів у сфері цивільного захисту; головних комендантів поліції, Державної пожежної охорони, Прикордонної служби, начальників управлінь поліції, Державної пожежної охорони воєводств, керівників відділів Прикордонної служби, відділів головних офісів командування поліції, Державної пожежної охорони, Прикордонної служби, причетних до вирішення заходів у сфері цивільного захисту; посадових осіб підприємств (установ, організацій), відповідальних за питання цивільного захисту в державних адміністраціях воєводств. Навчанням також охоплюються фахівці з питань запобігання пожеж, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, захисту цивільного населення, директив Європейського Союзу, польських зобов'язань щодо членства цієї країни в НАТО (відповідно до Стратегії безпеки Польщі реалізація цих зобов'язань є обов'язком керівника цивільного захисту).

На територіальному рівні навчання реалізується: керівниками цивільного захисту воєводств (для старост; мерів міст; посадових осіб, відповідальних за цивільний захист в державних адміністраціях воєводств; управлінських кадрів, що обіймають посади, пов'язані з веденням справ у сфері цивільного захисту в повітах і гмінах; командирів формувань цивільного захисту); керівниками цивільного захисту повітів і гмін (для керівників та відповідальних за питання цивільного захисту підприємств (установ, організацій); директорів та керівників закладів освіти); органом, що створює формування цивільного захисту (для персоналу об'єктових формувань цивільного захисту).

З огляду на тему цього дослідження ми звернули увагу на програми підготовки зазначених категорій фахівців. Як виявилось, вони містять не менше 14 навчальних годин з рекомендованою тривалістю – не більше 7 годин занять на день. Суб'єктами надання освітніх послуг є заклади освіти, які провадять освітню діяльність за відповідними програмами. До їх переліку входять: Головна школа пожежної охорони у Варшаві, Центральна школа Державної пожежної охорони в Ченстохові, Школа аспірантів Державної пожежної охорони в Кракові, Школа аспірантів Державної пожежної охорони в Познані, Школа доофіцерської підготовки Державної пожежної охорони в Бидгощі [11]. До розроблення програми навчання використовується диференційований підхід – враховуються повноваження фахівців (посадових осіб) у сфері цивільного захисту, антикризового управління та міжнародного гуманітарного права; забезпечення та досягнення готовності до дії за призначенням підрозділів цивільного захисту; психологічної підтримки постраждалого населення та рятувальників; способів співпраці із засобами масової інформації в кризових ситуаціях.

Досліджуючи особливості організації навчання фахівців з питань цивільної безпеки у Федеративній Республіці Німеччині, нами з'ясовано, що в цій країні для захисту населення від надзвичайних ситуацій на будь-якому адміністративному рівні вживаються заходи щодо навчання фахівців. На наш погляд, зважаючи на сучасні умови російської агресії в Україні, вважаємо важливим зазначити, що значний і тривалий вплив на становлення і розвиток системи захисту населення у Федеративній Республіці Німеччині здійснювали умови холодної війни і страху перед ядерною війною. Після завершення другої світової війни в Німеччині з'явилися децентралізовані структури, призначені для захисту та допомоги людям при надзвичайних ситуаціях, які й нині, відповідно до основних принципів організації місцевого самоврядування, зберігають за собою високий рівень самостійності. Тому відповідальність за захист населення та допомогу у разі виникнення надзвичайних ситуацій покладено на федеральні землі, а повноваження центрального рівня

поширюються лише на оборону країни. Заснувавши в 2004 році Федеральну службу цивільного захисту та допомоги при катастрофах Федеративної Республіки Німеччини федеральні завдання перемістились на адміністративну допомогу в боротьбі з надзвичайними ситуаціями. З тих пір на федеральному рівні завдання реалізуються на підставі Федерального закону про цивільний захист та допомогу при надзвичайних ситуаціях, в якому встановлено правову основу відповідальності суспільства у разі надзвичайних ситуацій [12]. З часом сформувалася ефективна система організації управління та надання допомоги населенню в умовах надзвичайних ситуацій, де окремі структури успішно співпрацюють, доповнюючи одна одну, зокрема під час проведення спільних тренувань [13]. Впливовим інструментом боротьби із надзвичайними ситуаціями у Федеративній Республіці Німеччині є національний потенціал соціальних груп. Статистичні дані свідчать, що з 2001 року, після терористичного нападу в Сполучених Штатах Америки, питаннями цивільного захисту почали займатись понад 1,8 мільйонів добровольців. Вважається, що кожен громадянин Німеччини повинен бути готовий до діяльності задля забезпечення безпеки.

Важливість цього досвіду складно переоцінити, адже в Україні, за сучасних політичних, економічних і військових умов, пов'язаних з Російською агресією на Сході України, відбувається реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, де особливої значимості набуває побудова місцевої системи цивільного захисту, здатної гарантувати безпеку людям. Спираючись на позитивний досвід діяльності у сфері цивільного захисту Федеративної Республіки Німеччини територіальні громади нашої країни, насамперед, мають залучати добровільних пожежних – тих людей, які постійно проживають на території громади і, незалежно від своєї зайнятості, готові безоплатно надавати необхідну допомогу. Залучення професійно підготовлених добровольців безумовно покращить захист сільських населених пунктів нашої країни від природно-техногенних загроз.

Отже, здатність населення реагувати на надзвичайні ситуації та наявність знань щодо їх поведінки в небезпечних умовах є важливими для професійної допомоги, особливо під час та після ліквідації надзвичайної ситуації. Погоджуємося із Т. Мітшке, що такий підхід позитивно впливає на спроможність держави адекватно реагувати на загрози природного та техногенного характеру [14]. Навчання для безпеки у Федеративній Республіці Німеччині – це соціальна діяльність, яка забезпечує добробут громадян, зазначає Ф. Ель. Таке навчання розглядається не лише як засіб демонстрації можливостей педагогічних працівників навчальних установ, а як нагода для фахівців навчитися чомусь новому з використанням конкретних

кейсів (проблем і сценаріїв надзвичайних ситуацій). Варто звернути увагу на індивідуальний підхід до підготовки фахівців з питань цивільної безпеки. В організації їх навчання в системі післядипломної освіти обов'язково враховуються індивідуальні потреби, що сприяє усвідомленню можливості покращення їхньої готовності до виконання завдань в умовах надзвичайних ситуацій. Навчання вибудовуються таким чином, щоб із наявних потенційних ризиків можна було розробити близький до реальності сценарій, який, з педагогічних міркувань, може бути свідомо представлений у максимально складному варіанті, з урахуванням реальної обстановки. Навчання базуються на планах дій в умовах надзвичайних ситуацій, змістом яких може бути оцінка ситуації, ухвалення критично важливих рішень та правильний розподіл доручень між органами влади одного чи декількох рівнів, а також між різними відомствами. Оскільки в дійсності надзвичайні ситуації завжди пов'язані з непередбачуваними обставинами, на навчаннях відпрацьовуються й питання, що виходять за рамки наявних планів дій [13]. Нешаблонний підхід до навчання з питань цивільної безпеки – не просто риса, притаманна людині чи ні, а й компетенція, яку повинні розвивати українські фахівці. Креативності можна навчити лише шляхом демонстрації креативних підходів, тому вітчизняні навчальні заклади та установи у сфері цивільного закладу не повинні бути лише місцем отримання диплому.

Слід зазначити, що навчання фахівців з питань цивільної безпеки у Федеративній Республіці Німеччині проводяться державними освітніми закладами та неурядовими організаціями. Підготовка в Академії кризового управління, планування на випадок надзвичайних ситуацій та цивільного захисту Федеральної служби цивільного захисту та допомоги при катастрофах Федеративної Республіки Німеччини здійснюється на підставі базової концепції [15]. У цій концепції фахівців розподілено за цільовими групами, а саме: керівники департаментів вищих федеральних і державних органів влади; співробітники федеральних, державних, районних і місцевих адміністрацій, а також управління федеральних збройних сил та спеціальних органів влади; працівники органів влади на федеральному, державному, районному та муніципальному рівні, які займаються питаннями захисту критичних інфраструктур; співробітники спеціальних та управлінських функцій на всіх адміністративних рівнях (організаціях), які є юристами або мають юридичні завдання та потребують знань з правових проблем цивільного захисту; міські голови, керівники муніципалітетів; районні адміністратори, мери, депутати та голови округів, а також їх заступники; працівники органів влади та організацій, які виконують завдання з питань цивільного захисту; офіцери федеральних збройних сил та збройних формувань Альянсу, які виконують заходи цивільного захисту в районі

дислокації; поліцейські вищої служби з управлінськими функціями; співробітники органів управління державної та федеральної поліції; керівники пожежних команд та організацій надання допомоги; старші працівники компаній критичної інфраструктури; провідні представники організацій, що займаються питаннями цивільного захисту; професори та викладачі кафедр політики цивільного захисту.

Навчальні заклади демонструють гнучкість у задоволенні мінливих запитів і очікувань суспільства, що цілком відповідає основним принципам безперервної освіти. При цьому неурядові організації, які фінансуються за рахунок пожертв для цих цілей, отримують і державні кошти. Щоб розрахувати на державне фінансування вищий орган управління неурядової організації з надання допомоги представляє плани навчального курсу на наступний рік, беручи до уваги освітні можливості та кількість учасників навчання. Типові плани навчального курсу, зазвичай, відповідають обсягу і змісту єдиних федеральних вимог [16]. Зміст навчальних тем передбачає вивчення правової система захисту населення; архітектури національної безпеки, процесів і процедур співпраці органів влади з питань цивільного захисту; налагодження взаємодії між суб'єктами цивільного захисту; планування в надзвичайних ситуаціях; аналізу ризиків з урахуванням об'єктів критичної інфраструктури; управління кризовими ситуаціями; підготовки до ефективної комунікації в кризових ситуаціях; здатності до самопомоги. Заняття з практичними технологіями проводяться від 2-х до 5-ти днів, що дає змогу учасникам застосовувати набуті уроки та навички в реальних умовах. Важливим засобом удосконалення управління в надзвичайних ситуаціях є апробація відповідних планів дій з ухваленням рішень щодо захисту та допомоги населенню, де усвідомлюється власна відповідальність за управління надзвичайними ситуаціями. Саме таким підходом науковці Федеральної служби цивільного захисту та допомоги при катастрофах Федеративної Республіки Німеччини діляться з фахівцями Інституту державного управління у сфері цивільного захисту під час тренінгів. Вони передають досвід розвитку спеціальних знань щодо управління в надзвичайних ситуаціях радіаційного, хімічного, біологічного та ядерного характеру. При цьому акцентують увагу на сучасних контекстах безпеки у складній та всебічній системі архітектури національної безпеки [17].

Хоча в Європейському Союзі зроблено чимало спроб для підвищення стійкості до природних та техногенних небезпек через ініціативи з розбудови потенціалу та розвитку, проте вчені відмічають про існування різних прогалин, серед яких все ще існуючий брак в органах влади та організаціях кваліфікованих спеціалістів сфери цивільного захисту та пошук можливостей для їх кращої підготовки. В наукових працях указується на існуючий в

навчальних закладах дефіцит освітніх програм, пов'язаних із вивченням проблем стійкості до природних та техногенних небезпек на тлі їх більшого негативного впливу на суспільство [18]. В умовах глобалізації європейські країни вже не можуть покладатися на суто національні рішення у разі настання великомасштабних надзвичайних ситуацій. Ландшафт ризику виникнення надзвичайних ситуацій швидко і безперервно змінюється (не зважають на національні кордони), що зобов'язує країни до тісної координації і співробітництва, більш обґрунтованого прийняття рішень, ефективніших і дієвіших заходів у відповідь. Тому об'єднана мережа знань з цивільної безпеки, як складова європейського Механізму цивільного захисту з надання допомоги, формує основу практичної взаємодії і співпраці з партнерами [9], до якого повноцінно має долучатись і Україна.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Дослідивши проблеми навчання фахівців з питань цивільної безпеки в наукових джерелах Республіки Польща та Федеративної Республіки Німеччина варто зазначити, що їх основи тісно пов'язані з національним законодавством. Не зважаючи на те, що навчання фахівців з питань цивільної безпеки в кожній з них організовані по своєму, все ж спільним є набуття фахівцями необхідних знань і навичок, які дають можливість успішно справлятися з небезпеками природного та техногенного характеру. З огляду на те, що навчання цих фахівців нині має носити безперервний характер, актуалізується постійний пошук нових, більш ефективних, форм, методів і засобів їхньої підготовки. Також важливим є розв'язання завдань підвищення професійної компетентності викладачів, які працюють у системі післядипломної освіти, що пов'язано з необхідністю постійного оновлення змісту навчання у зв'язку з появою нових небезпек, впровадження нових педагогічних технологій, зокрема цифрових, високим рівнем технологічних процесів, які з однієї сторони призводять до техногенних небезпек, а з іншої до модернізації галузі цивільної безпеки.

Це сприятиме позитивним змінам у розвитку вітчизняної системи післядипломної освіти, підвищить якість навчання фахівців з питань цивільної безпеки на шляху інтеграції України до європейського економічного простору. Очевидно, безпечні і сприятливі умови життєдіяльності людини та сталого розвитку країни неможливі без створення дієвої системи підготовки спеціалістів у сфері цивільного захисту. Безперечним є висновок про необхідність постійного підвищення кваліфікації управлінських кадрів органів влади та організацій з питань

цивільного захисту населення, що зумовлено загостренням техногенних та природних небезпек.

Перспективи подальших досліджень. Описані польські та німецькі рішення щодо організації навчання фахівців з питань цивільної безпеки варті подальшого обговорення для втілення у вітчизняній практиці з метою забезпечення належної безпеки життя і діяльності населення.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] J. Wolanin, *Zarys teorii bezpieczeństwa obywateli. Ochrona ludności na czas pokoju*. Warszawa: Fundacja Edukacja i Technika Ratownictwa, 2005.
- [2] А. О. Рогуля, «Функції органів місцевого самоврядування в організації безпеки життєдіяльності територіальних громад України», автореф. дис. канд. наук: спец. 25.00.04 «Міське самоврядування». Київ, 2019, 23 с.
- [3] І. Ю. Хомишин, «Концептуальні питання теорії і практики адміністративно-правового регулювання освіти України в умовах євроінтеграційних процесів», дис. д-ра наук: 12.00.07. Львів, 2019, 510 с.
- [4] О. Б. Гада, «Державне управління підготовкою фахівців сфери цивільного захисту: досвід Республіки Польща для України», автореф. дис. канд. наук: спец. 25.00.02. Харків, 2019, 23 с.
- [5] *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи: зб. наук. ст. / [кол. авт.]; В. Г. Кременя, Н. Г. Ничкало, Ред.; уклад. О. В. Аніщенко, Л. Б. Лук'янова. Київ, Україна: Знання України, 2018, 616 с.*
- [6] European Union (Офіційний сайт) / Implementation of «education and training 2010» [Електронний ресурс].
Доступно: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/ef0020_en.htm
- [7] R. Stępień, *Współczesny kształt edukacji dla bezpieczeństwa. Teoria i praktyka*, [w:] E. A. Wesołowska, A. Szerauc (red.); *Patriotyzm, obronność, bezpieczeństwo*. Wydaw. Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku i Akademii Obrony Narodowej w Warszawie. Warszawa, 2002.
- [8] Centre for Strategy & Evaluation Services (CSES), *The local and regional impact of the Union Civil Protection Mechanism*, European Union, 2012, DOI: 10.2863/58525
- [9] «Union Civil Protection Knowledge Network», *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*. [Electronic resource]. 2020. Available: https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/knowledge-network_en

- [10] *Wytyczne w sprawie zasad organizacji i sposobu przeprowadzania szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej zatwierdzone w dniu 21 kwietnia, 2009.* [Zasób elektroniczny].
Dostępne: www.ock.gov.pl/.../PWytyczne-OCK-szkolenia
- [11] В. М. Михайлов, «Досвід Республіки Польща з організації проведення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях», *Інвестиції: практика та досвід*, № 13, с. 128–132, 2014.
Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_13_29
- [12] K.-G. Meyer-Teschendorf, «Stand der Diskussion um eine Neuordnung des Zivil- und Katastrophenschutzes», Kloepfer M. (ed.), *Katastrophenrecht: Grundlagen und Perspektiven*. Nomos Verlag. Baden-Baden, 2008.
- [13] Ф. Ель, *Система кризового менеджменту в Німеччині – виклики для процесу навчання*. Київ, Україна, 2019. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://edu-mns.org.ua/img/news/128/Materisls.pdf>
- [14] Rahmenkonzept Ausbildung in Erster Hilfe mit Selbstschutzhinhalten [Eine elektronische Ressource] / BBK. *Gemeinsam handeln. Sicher leben*, 2019.
Verfügbar: https://www.bbk.bund.de/SharedDocs/Downloads/BBK/DE/Publikationen/Sonstiges/Rahmenkonzept_Ausbildung_Erste_Hilfe_Selbstschutz.pdf?__blob=publicationFile
- [15] «Jahresprogramm, 2019» [Eine elektronische Ressource], *Bundesamt für Bevölkerungsschutz und Katastrophenhilfe*, 2019.
Verfügbar: <https://www.bbk.bund.de>. 12.
- [16] *Ausbildung und Fortbildung des Personals der Einheiten und Einrichtungen des Katastrophenschutzes in Hessen*. [Eine elektronische Ressource].
Verfügbar: https://innen.hessen.de/sites/default/files/media/hmdis/kats_konzept_2011_anlage_teil_3.neu_0.pdf
- [17] Федеративна Республіка Німеччина [Електронний ресурс], *Державна служба України з надзвичайних ситуацій*, 2018. Доступно: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Federativna-Respublika-Nimechchina.html>
- [18] S. Perdikou, J. Horak, L. Halounová et al., *The capacity of European Higher Educational Institutions to address threats imposed by natural hazards*. *Nat Hazards*, 81, 1447–1466, 2016. <https://doi.org/10.1007/s11069-015-2139-2>

ANALYSIS OF PROFESSIONALS TRAINING PROBLEM ON CIVIL PROTECTION IN FOREIGN SCIENTIFIC RESOURCES

Victor Mikhailov,

Professor at the Department of Public Service, Administration and Training under International Projects, Deputy Head (on research) Institute of Public Administration in the Sphere of Civil Protection, PhD in Public, Administration, Associate Professor. Kyiv, Ukraine.
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5629-1500>
mvn2006@ukr.net

Anna Demkiv,

Senior teacher of the Department of advanced training organization and certification of pedagogical staff in the sphere of civil protection of the Institute of Public Administration in the Sphere of Civil Protection, Postgraduate student of the vocational and higher education department of the Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1604-1793>
dankleo@gmail.com

Abstract. Natural and man-made emergencies continue to pose a serious threat for the population. The civil protection specialists are ensured the necessary knowledge and skills, taking into account the fact that the problems and possibilities of training on civil protection issues are changing, but the ways of solving them expect the availability of the effective mechanism of response to changing situations. Because of the complexities connected with the prevention and elimination of the emergencies, as well as due to the restoration work peculiarities after their removal, the civil protection specialists require constant updating of their knowledge and skills. In today's world, the requirements for this category of specialists have increased, thus the learning process on civil protection issues has been intensified, which, therefore, should lead to the provision of the quality services. The article highlights the ways and the possibilities to meet the needs of the civil protection specialists training to solve the challenges of the effective resilience to natural and man-made hazards in Republic of Poland and the Federal Republic of Germany. The legal documents of these countries have been analyzed, which determine how to respond to the demands of the education industry providing training for the civil protection professionals as well as promoting implementation, dissemination and usage of the newest learning technologies with modern safety requirements in mind. The author

determined the methods of specialists training on civil protection issues, which guarantee the effectiveness of the respond to emergencies with the involvement of the appropriate forces and means. Considering the experience of the mentioned European countries, the improvement of the advanced training system and the expected results in the specialists training on civil protection issues in Ukraine are emphasized.

Key words: emergency situation; advanced training; safety; training for safety; civil security; civil protection; postgraduate education.

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ ВОПРОСАМ ГРАЖДАНСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ЗАРУБЕЖНЫХ НАУЧНЫХ ИСТОЧНИКАХ

Михайлов Виктор Николаевич,

кандидат наук по государственному управлению, доцент,
профессор кафедры государственной службы, управления
и обучения по международным проектам,
заместитель начальника по научно-исследовательской работе
Института государственного управления
в сфере гражданской защиты.
Киев, Украина.
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5629-1500>
mvn2006@ukr.net

Демкив Анна Николаевна,

старший преподаватель отдела организации повышения квалификации и
аттестации педагогических работников в сфере гражданской защиты
Института государственного управления в сфере гражданской защиты,
аспирант кафедры профессионального и высшего образования
Центрального института последипломного образования
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1604-1793>
dankleo@gmail.com

Аннотация. Природные и техногенные чрезвычайные ситуации продолжают представлять серьезную угрозу для населения. Специалисты сферы гражданской защиты обеспечиваются соответствующими знаниями и навыками, учитывая, что проблемы и возможности обучения вопросам гражданской безопасности изменяются, а их решение предполагает наличие эффективных механизмов реагирования на меняющиеся ситуации. Из-за сложностей, связанных с предотвращением и ликвидацией чрезвычайных ситуаций, а также из-за особенностей проведения

восстановительных работ после их устранения, специалисты сферы гражданской защиты нуждаются в постоянном обновлении своих знаний и навыков. В современном мире возросли требования к указанной категории специалистов, тем самым интенсифицируется процесс обучения вопросам гражданской безопасности, что, соответственно, должно приводить к предоставлению качественных услуг. В работе освещены пути и возможности, которыми в Республике Польша и Федеративной Республике Германия удовлетворяются потребности в обучении специалистов сферы гражданской защиты для решения задач по эффективной устойчивости к природным и техногенным опасностям. Осуществлен анализ нормативно-правовых документов этих стран, которые определяют порядок реагирования на требования образовательной отрасли, обеспечивая обучение специалистов вопросам гражданской безопасности, а также способствуют внедрению, распространению и использованию новейших технологий обучения, с учетом современных безопасности требований. Автор определил методы обучения специалистов вопросам гражданской безопасности, которые гарантируют эффективность реагирования на чрезвычайные ситуации с привлечением соответствующих сил и средств. Учитывая опыт упомянутых европейских стран отмечено о совершенствовании системы повышения квалификации и ожиданиях в результате обучения специалистов вопросам гражданской безопасности в Украине.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация; повышения квалификации; безопасность; обучение для безопасности; гражданская безопасность; Гражданская защита; последипломное образование.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] J. Wolanin, *Zarys teorii bezpieczenstwa obywateli. Ochrona ludnosci na czas pokoju*. Warszawa: Fundacja Edukacja i Technika Ratownictwa, 2005.
- [2] A. O. Rohulia, «Funktsii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v orhanizatsii bezpeky zhyttiediialnosti terytorialnykh hromad Ukrainy», avtoref. dys. kand. nauk: spets. 25.00.04 «Mistseve samovriaduvannia». Kyiv, 2019, 23 s.
- [3] I. Yu. Khomyshyn, «Kontseptualni pytannia teorii i praktyky administratyvno-pravovoho rehuliuвання osvity Ukrainy v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv», dys. d-ra nauk: 12.00.07. Lviv, 2019, 510 s.

- [4] O. B. Hada, «Derzhavne upravlinnia pidhotovkoiu fakhivtsiv sfery tsyvilnoho zakhystu: dosvid Respubliky Polshcha dlia Ukrainy», avtoref. dys. kand. nauk: spets. 25.00.02. Kharkiv, 2019, 23 s.
- [5] Kontseptualni zasady rozvytku osvity doroslykh: svitovyi dosvid, ukraïnski realii i perspektyvy: zb. nauk. st. / [kol. avt.]; V. H. Kremenia, N. H. Nychkalo, Red.; uklad. O. V. Anishchenko, L. B. Lukianova. Kyiv, Ukraina: Znannia Ukrainy, 2018, 616 s.
- [6] European Union (Ofitsiyni sait) / Implementation of «education and training 2010» [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/ef0020_en.htm
- [7] R. Stępień, Współczesny kształt edukacji dla bezpieczeństwa. Teoria i praktyka, [w:] E. A. Wesołowska, A. Szerauc (red.); Patriotyzm, obronność, bezpieczeństwo. Wydaw. Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku i Akademii Obrony Narodowej w Warszawie. Warszawa, 2002.
- [8] Centre for Strategy & Evaluation Services (CSES), The local and regional impact of the Union Civil Protection Mechanism, European Union, 2012, DOI: 10.2863/58525
- [9] «Union Civil Protection Knowledge Network», European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. [Electronic resource]. 2020. Available: https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/knowledge-network_en
- [10] Wytyczne w sprawie zasad organizacji i sposobu przeprowadzania szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej zatwierdzone w dniu 21 kwietnia, 2009. [Zasób elektroniczny]. Dostępne: www.ock.gov.pl/.../PWytyczne-OCK-szkolenia
- [11] V. M. Mykhailov, «Dosvid Respubliky Polshcha z orhanizatsii provedennia navchannia naseleñnia diiam u nadzvychainykh sytuatsiïakh», Investytsii: praktyka ta dosvid, № 13, s. 128–132, 2014. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_13_29
- [12] K.-G. Meyer-Teschendorf, «Stand der Diskussion um eine Neuordnung des Zivil- und Katastrophenschutzes», Kloepfer M. (ed.), Katastrophenrecht: Grundlagen und Perspektiven. Nomos Verlag. Baden-Baden, 2008.
- [13] F. El, Systema kryzovoho menedzhmentu v Nimechchyni – vyklyky dlia protsesu navchannia. Kyiv, Ukraina, 2019. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://edu-mns.org.ua/img/news/128/Materisls.pdf>
- [14] Rahmenkonzept Ausbildung in Erster Hilfe mit Selbstschutzzinhalten [Eine elektronische Ressource] / BBK. Gemeinsam handeln. Sicher leben, 2019. Verfügbar: https://www.bbk.bund.de/SharedDocs/Downloads/BBK/DE/Publikationen/Sonstiges/Rahmenkonzept_Ausbildung_Erste_Hilfe_Selbstschutz.pdf?__blob=publicationFile

- [15] «Jahresprogramm, 2019» [Eine elektronische Ressource], Bundesamt für Bevölkerungsschutz und Katastrophenhilfe, 2019. Verfügbar: <https://www.bbk.bund.de>. 12.
- [16] Ausbildung und Fortbildung des Personals der Einheiten und Einrichtungen des Katastrophenschutzes in Hessen. [Eine elektronische Ressource]. Verfügbar: https://innen.hessen.de/sites/default/files/media/hmdis/kats_konzept_2011_anlage_teil_3.neu_0.pdf
- [17] Federatyvna Respublika Nimechchyna [Elektronnyi resurs], Derzhavna sluzhba Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii, 2018. Dostupno: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Federativna-Respublika-Nimechchina.html>
- [18] S. Perdikou, J. Horak, L. Halounová et al., The capacity of European Higher Educational Institutions to address threats imposed by natural hazards. *Nat Hazards*, 81, 1447–1466, 2016. <https://doi.org/10.1007/s11069-015-2139-2>

*Стаття надійшла до редакції
06 квітня 2020 року*